

PROTAKOS

KULTŪRININKŲ GILDIJA

Leonido Donskio premija – kūrėjui R. P. Vanagai

Audronė
BEREZAUSKIENĖ

Vasario 20 d. kasmetinė Leonido Donskio premija įteikta Anykščių rašytojui, žurnalistui, vertėjui Rimantui Povilui Vanagai. „Jo kūryboje susisieja meilė savo gimtajai vietai ir kraštui bei globalios tendencijos. Jis nuolat liudija, kad nuoširdus gyvenimas savo gimtojoje vietoje nėra prastelis nei didžiuliosios pasaulio centruose. Tuo pačiu jis priima atvirumą ir skaudžius patirčių aktualizavimą, atminties gavimimo svarbą, todėl dalį savo darbų yra paskyręs Anykščių žydų istorijai, vietos lietuvių gyventojų dalyvavimui Holokauste“, – rekomendacijoje įvertinti rašytojo veiklą nurodė Sugiharos fondas. Premijos įteikimo metu rašytojas pabrėžė, kad laikosi J. Tumo-Vaižganto nuostatos: „Man nesvarbu, koks tu – baltas, mėlynas ar raudonas, svarbu, kad nebūtum padiecas!“

Tai, ko nežinojome

Anykščiuose nestebina, kad rašytojas R. P. Vanagas kasmet išleidžia po naują knygą. Viešosios bibliotekos skaitytojai džiaugiasi kiekviena ir skaito su susidomėjimu, nes kūriniuose aprašytos Anykščių krašto žmonių istorijos. Knygose tai, ko neužrašė kiti, ko nežinojome, nes informacija buvo užslėpta archyvuose, žmonių prisiminimuose. Reikia pastangų, kad informacija atrastum, kantrybės prakalbinti žmones, atkaklumo tikslinant faktus, kad juos sudėliotum. Gyvasis Anykščių klasikas (sako anykštėnai) tai sugeba. Kūryboje pasitaiko atvejų, kai daugiau fantazijos negu tikrovės, nors viskas paremta faktais. Lygybės ženklas jis nedėtų knygoje „Skiedrų ganytojas“ (2021), kurioje supažindina su linksmai graudžiomis istorijomis iš sovietmečio Lietuvos. „Tiesiog nenorėjau eiti dokumentinės prozos keliu – įvardijus konkrečią vietovę, reiktų įvardinti ir konkrečius asmenis. O aš norėjau daugiau laisvės ir meniškumo, bet sąsajos su Anykšteliais aktyviai užrašyti“, – sakė rašytojas.

2021 m. išleistoje knygoje „Anykščių dantiraštis: atsiviekinimui“ rašytojas R. P. Vanagas apžvelgia Anykščių žydų istoriją. Per doku-

mentinę poemą ir išpažintinę sakmę autorius, remdamasis faktais ir vardais, perteikia Holokausto tragedijos epizodus, išsako emocijas dėl žydų pažeminimo ir žudynių, kai kurių kraštiečių žiaurumo. Anotacijoje rašo: „Tai kartu vilnys, bandymas moraliskai apsisvalyti, krikščioniškai, žmogiškai atsiviekininti su šalia gyvenusia tauta“. Į knygą skaitytoja įveda lietuvių, rusų, anglų tekstus, papildė cilėmis. 2021 m. Anykščių kultūros centro režisierius J. Buziliauskas menant žydų bendruomenės 80-čio žūtį pastatė spektaklį „Anykščių dantiraštis“.

Anykštėnas R. P. Vanagas apie anykštėnus

Nuo 2002 m. R. P. Vanagas leido sumanytą dokumentinės prozos knygų seriją – literatūrinę gimtojo krašto žmonių likimų ir įvykių rekonstrukciją „Sieliai“. Rašė paties sukurtu žanru: yra beletristikos, esė, poezijos, dokumentikos. Pirmoji serijos knyga „Iš vieversių gyvenimo“ išleista 2002 m. Už ją įteiktos dvi premijos: 2002 m. Anykščių – T. Mikelinaitės kultūros, 2003 m. – Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungų – Vaižganto. Supratęs, kad eina teisingai, tęsė „Sielių“ serijos knygų rašymą. 2004 m. – „Žmonės mylėjo žmones: mano mažieji didieji anykštėnai“. Analizuodamas knygą P. Venclovas rašytoją pavadino „baltuoju metraštiniu“, kuris su meile pasakojo apie Anykščių praeitį, žmonių gyvenimus. 2005 m. trečiojoje „Sielių“ serijos knygoje „Malūnininkas ir mėnuo: faktai ir vaizdai, pasakojimai ir pasakos: mano mažieji didieji anykštėnai“. R. P. Vanagas rašė apie savamokslį malūnininką iš Anykščių Joną Karvelį ir jo žmoną, prieš Antrąjį pasaulinį karą Europoje garsią dainininkę Oną Zabielaite-Karvelienę (Anną Zabello), jų aplinkos žmonių likimus.

Lietuvos kultūroje žiojinti spraga

2007 m. pasirodžius ke tvirtajai „Sielių“ dokumentinės prozos knygai „Žali žydų plaukai: faktai ir eilės, juokas ir ašaros“ T. Kontrimavičius 2007 m. rugpjūčio 10 d. „Lietuvos ryte“ ir vieninteliame Rytų Europoje jidiš kalba leidžiamame laikraštyje „Lietuvos Jeruzalė“ paskelbtuose

straipsniuose rašė: „Rašytojo maniera analizuodamas lietuvių ir žydų santykių istoriją, iliustruodamas ją tikromis istorijomis, literatūros ir folkloro pavyzdžiais, R. Vanagas aptiko iki šiol Lietuvos kultūroje ir istorijoje žiojintą spragą: žydų tautos kultūrinis palikimas tarsi išmestas iš Lietuvos konteksto.“

„Kol mes kartu, lietuviai ir žydai, nepradėsime analizuoti, ką žydai davė Lietuvai ir ką Lietuva suteikė pasaulinei žydų kultūrai, tol šių tautų santykiai liks su abipuse skola ir nuoskaudomis“, – sakė R. P. Vanagas. „Pasakodamas apie rašymą, autorius sakė atidavęs daug jėgų, medžiagą įvairiomis kalbomis rinkęs septyniolika metų, triskart savo iniciatyva lankęsis Izraelyje. „Į šią knygą sudėjau visą savo protą ir širdį. Jei kam atrodo, kad

šventosios ties garstuoju Anykščių šileliu, praeties mozaiką. Žinoma, jis ir vėl liko ištikimas nuo žurnalistinės praeties jį tebelydinčiai pasakojimo manierai. Gausias autentiškų tekstų citatas jis apvelka publicistine šiuolaikinės sampratos drabužiu, taip kurdamas realy, įtikinantį praeties vaizdą“. Už šią knygą – A. Baranausko premija.

Žvilgsnis į praeitį

2015 m. tęsdamas seriją R. P. Vanagas išleido šeštąją knygą „Akivaras: Pašventųjų kronikos: nuojausos ir balsai iš anapus“. Serijos knyga pratęsia „Pesių akademiją“, 400 psl. leidinyje sutalpinta 70 nuotraukų iš žmonių asmeninių archyvų. Citatos apipintose autoriaus vaizdiniais, prisiminimais,

Žvilgsnis į praeitį iš šiandien, iš vidaus ir iš šalies... Apie ką kalba R. P. Vanagas knygoje? Apie tai, kas nenugrįmimo užmarštin, kas, kaip neužšalantis ežero vanduo, gyva autoriaus, pažįstamų bei artimųjų prisiminimuose... Tai gimta-

Rašytojas R. P. Vanagas savo namų terasoje, 2022.

sis rašytojo kaimas, jo „praetis trupiniai nuo skurdus pokario stalo“.

Autoriui akivaras – metafora – tamsus, klastingas pokario liūnas, į kurį grimdo daugybė gimtojo kaimo bei apylinkės žmonių likimų: „Pokario liūnas – liūdna, kruvina kasdienybė, iksliai jos nuotrupos, ašanos, atodūsi. Ir kai įnink tas nuotrupas medžiota, o sumedžiojęs lyginti, dėlioti į vienitą mozaiką, nejučia pasijunti pats iki ausų ir dar giliau išmurdę į liūną. Į mišlungą Bermūdų trikampį, kuriame faktai neretai sumišę su išsigalvojimais, tėvynės meilė – su beprasmybe, žmoniškumas – su protu nepaaiškinaimu žiaurumu. Garantija tik viena: kurios istorijos besi-

intum, tavęs laukia paradoksalai ir vis kitokie kančios variantai.“ „Akivaras“ – drąsi ir atvira knyga. Dalindamasis kūrybos eiga, bendravimo su herojais akimirkomis, rašytojas sako: „Jdomiausi, žinoma, senieji respondentai, arba kaip aš juos vadinu, – „mano mažieji didieji anykštėnai“. Kartais išklausi visą gyvenimą, kad pagautum tik vieną sakinį, porą žodžių, kurių tau stigo. Kartais bėgi, slapstaisi nuo įkryulių ir tuščiagarbių. Kartais perki šnapsą, kad mažakalbis pražiotų burną. Įrodinėji, kam visa to reikia, ramini, kad nesi nei prokuroras, nei teisėjas, tik – smalsus žmogus. Virpėdamas iš susijaudinimo rodai šimtamėčiui seną fotografiją: gal staiga ims ir nukris jam voratinklis nuo akių ir atminties, atpažins tavo ieškomą asmenį? Sunkiausia, nemaloniasia – kai tavo „šnekortus“ gudrauja, nūyli teisybę, pripasakoja nebūtų dalyką – o pastui čiumpa tau už gerklės... Bet čia ir jis pats užkimba ant meškerės – nes tau staiga gimsta naujas siužetas.“

2017 m. pasirodė ir septyntieji „Sieliai“ – „Likimų medžiotojas: mano mažieji didieji anykštėnai“ – dokumentinės prozos kūrinyje apie Lietuvos pokario aktualijas. Šioje knygoje pateikiami faktai, detalės, užtikrinančios asmenybių autentiškumą: medžiaga rinkta archyvuose, tyrinėjant privačius ir viešus autoriaus, pažįstamų bei artimųjų prisiminimus... Turinys ugdo, kelia klausimus ir skatina kritiškai permąstyti lietuvių charakterio, vertybių raidą.

Profesionaliai įvaldęs įvairius žanrus – poeziją, prozą, publicistiką – rašytojas knygoje dėlioja atvirą pokario išgyvenimų mozaiką, kurios centre beginklis žmogus, apsišarvavęs iššverme ir meile. Kokią knygą bepaimtum, abejingu likti negali. Visos knygos išjaustos ir sklaidžia energija, kuri priverčia verkėti, juoktis, susimąstyti, kitaip įvertinti.

Gyvojo klasiko knygų apžvalgą galima būtų tęsti... Kone visą laiką R. P. Vanagas atiduoda kūrybai. Kasmet po knygą, kartais po dvi ar net tris paleidžia į gyvenimą. Myli rašytojas ir Šventąjį, ir krašto žmones, domisi jų likimais – sielvartauja, atjaučia.

mukelta | 6 psl.

Leonido Donskio premija – kūrėjui R. P. Vanagai

atkelta iš 5 psl.

Privalau užrašyti tai, ko niekas kitas neužrašys

Neatsiejama nuo anykštėnų rašytojo būtis. Jis tarsi dyvyns, tekstai – tarsi puslapiai iš dienoraščio. R. P. Vanagas apie savo ištikimybę gimtajam kraštui ir rašymą

yra pasakęs: „Esu prierašius kaip šuo. Medžiai, žmonės, upė (būtinai – Šventoji!) yra man savi ir brangūs – kaip oras, kuriuo kvėpuoju, kaip marškiniui, kuriais vilkiu... Aš rūpestingai saugau savo vaikystės nuotrupas, iš tėvų paveldėtus žodžius ir daiktus, o pirmtausta – pasitikėjimą vieny kitais. Jei jau

ką įsileidau į širdį, tą galiu išplėsti tik su širdimi... Todėl žinau: kiek bebūtų davęs man Dievas talento – kruopelė ar župsnį – privalau užrašyti tai, ko niekas kitas už mane neužrašys.“

Talento ir darbštumo Dievas rašytojui nepagalėjo. Trys dešimtys knygų... Unikalusis R. P. Vanagas yra ži-

nomas ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Gyvojo Anykščių klasiko kūryba įvertinta ir jo kolegų rašytojų bei kritikų: 2022 m. jam paskirta Leonido Donskio premija. Premija nuo 2018 m. teikiama už ilgametės pastangas suprinti pilietinį sąmoningumą, pakantą ir toleranciją, taip pat – už žmogaus teistių gynimą,

dialogo mezgimą ir palaikymą tarp skirtingai mąstančiųjų, už pamokas ir pastangas kalbėti be pykčio ir šališkumo, už kitokių nuomonės išklaušymą ir jos gerbimą.

Projektą remia

SPAUDOS, RADIJO, TELEVIZIJOS, KINEMATOGRAFIJOS FONDAS